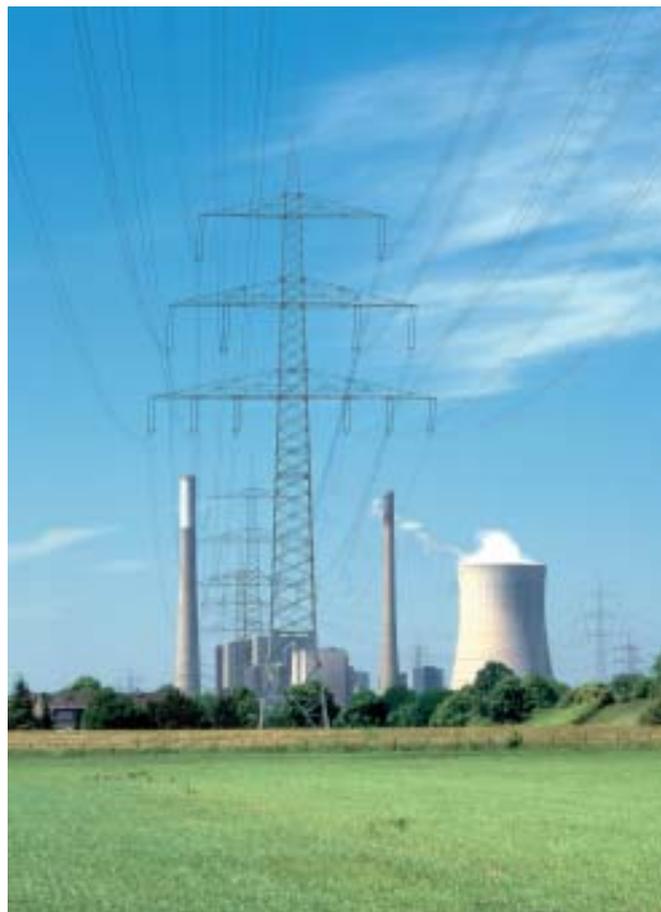

mr.sc. Goran MAJSTROVIĆ, dipl.ing.

PROCES PRIVATIZACIJE ELEKTROENERGETSKOG SEKTORA U ISTOČNOJ I JUGOISTOČNOJ EUROPI

Proces privatizacije elektroenergetskog sektora u novim članicama i kandidatima za članstvo u Europskoj uniji posebno je zanimljiv za Hrvatsku. Naime, sve tranzicijske zemlje koje su pristupile ili su kandidati za EU intenzivno pristupaju procesu privatizacije EE sektora pa je na temelju njihovog iskustva moguće procijeniti kakav se tijekom privatizacije može očekivati u Hrvatskoj. Premda se u važećem zakonodavnom okviru EU-a o tržištu električne energije (Direktiva 2003/54/EZ [1]) ne dotiče pitanje vlasništva nad EE subjektima, ipak su restrukturiranje EE sektora, otvaranje tržišta električne energije i pristupanje EU-u usko povezani s procesom privatizacije EE sektora. U tom smislu je za Hrvatsku puno zanimljivije promatrati i uspoređivati iskustva tranzicijskih zemalja koje pristupaju EU-u nego zapadnoeuropskih. U članku se analizira privatizacija EE sektora u 10 zemalja: Češkoj, Slovačkoj, Mađarskoj, Sloveniji, Poljskoj, Litvi, Letoniji, Estoniji, Bugarskoj i Rumunjskoj.

U posljednjih petnaestak godina postupak reorganizacije zahvatio je i elektroenergetski sektor u Europi. Pod pojmom reorganizacije podrazumijeva se funkcionalno, računovodstveno i upravljačko razdvajanje vertikalnih, monopolističkih tvrtki po pojedinim djelatnostima (proizvodnja, prijenos, distribucija i opskrba) te liberalizacija tržišta električne energije. Prema dosadašnjim različitim iskustvima zapadnoeuropskih zemalja općenito se može reći da je cjelokupni proces u pravilu započeo restrukturiranjem tvrtki, zatim nastavio otvaranjem tržišta električne energije te u konačnici završio privatizacijom. Sve države EU-a provele su taj postupak poštujući zahtjeve koje propisuje zajedničko europsko zakonodavstvo. Međutim,

države izvan EU-a tijekom prošlog desetljeća uglavnom su ustrajale na klasičnom, vertikalno-monopolističkom ustroju EE sektora. Priključenjem EU-u sve nove članice morale su u razmjerno kratkom roku ispuniti zahtjeve koje postavlja zakonodavstvo EU-a (prvenstveno direktive EU-a o tržištu električne energije) te su stoga ubrzanim procesom krenule u reformu. Premda se u važećem zakonodavnom okviru EU-a o tržištu električne energije (Direktiva 2003/54/EZ [1]) ne dotiče pitanje vlasništva nad EE subjektima, ipak je restrukturiranje EE sektora, otvaranje tržišta električne energije i pristupanje EU-u značajno utjecalo na proces privatizacije EE sektora u zemljama istočne i jugoistočne Europe.

Zakon o privatizaciji HEP-a donesen je 19. ožujka 2002. godine i u njemu se nesporno utvrđuje vlasništvo nad dionicama HEP-a u iznosu od 7% braniteljima i 7% bivšim i sadašnjim zaposlenicima, dok za ostali paket dionica nije predviđen strateški partner. Također, do ulaska u EU nije predviđena privatizacija prijenosne i distribucijske mreže. U tom smislu je za Hrvatsku zanimljivo promatrati i uspoređivati iskustva tranzicijskih zemalja koje pristupaju EU-u jer će očigledno isti proces uskoro zahvatiti i Hrvatsku.

Češka

Bivša vertikalna češka nacionalna elektroprivredna tvrtka ČEZ danas je dominantan igrač u djelatnosti proizvodnje električne energije u Češkoj, gdje obuhvaća oko 66% tržišta. Zapošljava oko 8800 ljudi i s ukupno instaliranim proizvodnim kapacitetima od 10 150 MW u svojih 29 elektrana predstavlja elektroprivrednu tvrtku srednje veličine u svjetskim razmjerima. Vlasništvo nad ČEZ-om je 67,5% državno (Fond državne imovine), 21,94% raznih investitora, 4,96% pojedinaca i 5,48% zaposlenika [2]. Prvi pokušaj privatizacije ČEZ-a 2002. godine

propao je zbog pre niskih ponuda zainteresiranih ponuđača, tvrtki EdF i ENEL/Iberdrola. Reorganizacijom ČEZ-a nastala je kćerinska tvrtka ČEPS koja obavlja djelatnosti prijenosa električne energije i operatora prijenosnog sustava. Danas je vlasništvo nad ČEPS-om pod kontrolom države (51%), Ministarstva rada (15%) i ČEZ-a (34%). Uskoro se planira smanjenje dioničkog udjela ČEZ-a i prepuštanje tih dionica Ministarstvu. 47% vlasništva nad neovisnim, regionalnim distribucijskim tvrtkama je državno (Fond državne imovine), a 34% bilo je u rukama lokalnih samouprava. Tijekom 1998. i 1999. godine većina lokalnih samouprava je svoj udio prodala inozemnim, uglavnom njemačkim investitorima (RWE, Ruhrgas, Wintershall, Bayerwerk). Češka vlada planira privatizirati ČEZ i državne dionice distributivnih tvrtki u jednom paketu [3]. Inozemni ulagači u češki EE sektor su:

- E.ON Energie (Njemačka) - vlasnik dionica u pet distribucijskih tvrtki (distribucija električne energije i plina) i potencijalni sudionik nastavka privatizacijskog procesa u češkom EE sektoru
- EdF (Francuska) - iako trenutačno ne posjeduje dionice elektroprivrednih subjekata u Češkoj, očekuje se aktivna uloga u nastavku privatizacije
- RWE Energie AG (Njemačka) - ima dionice u nekoliko distribucijskih tvrtki
- Wintershall Erdgas GmbH (Njemačka) - ima dionice u nekoliko distribucijskih tvrtki
- Bayernwerk AG (Njemačka) - ima dionice u nekoliko distribucijskih tvrtki
- Vattenfall AB (Švedska) - ima kontrolni paket dionica u distribucijskoj tvrtki Vychodočeska energetika
- International Power (Velika Britanija) - ima i upravlja elektranom Opatovice
- British Energy (Velika Britanija) - potencijalni sudionik predstojećeg ciklusa privatizacije EE sektora, posebno u sektoru nuklearnih elektrana.

Slovačka

U svibnju 2004. godine slovačka vlada je za mjesec dana odgodila rok za prijavu zainteresiranih ponuđača u procesu prodaje 66% vlasničkog udjela u najvećoj tvrtki za proizvodnju električne energije u Slovačkoj - Slovenske Elektrarne s ukupno instaliranim proizvodnim kapacitetima 7000 MW, odnosno 87,8% ukupno instaliranih proizvodnih kapaciteta u Slovačkoj. Razlog odgode je formiranje Državnog fonda za dekomisiju nuklearnih elektrana prije nego stignu ponude ponuđača. Novi rok za prijavu u najavljenom procesu privatizacije je 21. srpnja 2004. godine. Do sada je interes iskazalo pet investitora. Udruženi energetski sustavi Rusije (UES), češki ČEZ i talijanski ENEL iskazuju interes za cjelokupnu ponudu (NE i ostala proizvodna postrojenja), dok su njemački E.ON i austrijski Verbund zainteresirani za sva postrojenja, osim NE. Osim klasične prodaje većinskog vlasničkog paketa, vlada je otvorena i za druge privatizacijske aranžmane pa i spajanja s drugim tvrtkama [4]. Prijenosna tvrtka, koja je ujedno i operator prijenosnog sustava, SEPS je u 100%-tnom vlasništvu države. Početak privatizacije u distribucijskoj djelatnosti počeo je u srpnju 2002. godine kada je vlada odlučila prodati 49% dionica elektrodistribucijske tvrtke VSE iz istočne Slovačke njemačkoj tvrtki RWE za iznos od 130 milijuna eura. VSE je jedna od tri regionalne distribucijske tvrtke u Slovačkoj [5]. Do danas je završena privatizacija svih triju distributivnih tvrtki koje imaju i upravljaju EE mrežom naponske razine 110 kV i niže. Udio od 49% u zapadnoslovačkoj distribucijskoj tvrtki ZSE je za 330 mil.

eura kupila njemačka tvrtka E.ON, a distribucijska tvrtka iz središnjeg dijela Slovačke SSE je u 49%-tnom vlasništvu francuske tvrtke EdF [6]. Privatizacija svih triju distribucijskih tvrtki realizirana je za ukupno 618 mil. eura. Prije nekoliko mjeseci 9% dionica distribucijske tvrtke ZSE je njemački E.ON prodao Europskoj banci za obnovu i razvoj pa sada udio E.ON-a u vlasničkoj strukturi ZSE-a iznosi 40%.

Mađarska

Značajan dio mađarskog EE sektora privatiziran je još 1995. i 1996. godine pa je od svih zemalja izvan EU-a Mađarska najprije pristupila privatizaciji EE sektora, čak prije otvaranja tržišta električne energije. Sve elektrane i distribucijske tvrtke su tada privatizirane, osim NE Paks i najstarijih proizvodnih jedinica, TE na ugljen. Njemački, francuski, talijanski, belgijski i finski investitori (Electrabel, Tractebel, RWE, AES, EdF, E.ON, EnBW AG) preuzeli su većinski udio ključnih elektroprivrednih subjekata u Mađarskoj. Ostatak bivše vertikalno organizirane nacionalne elektroprivredne tvrtke MVM danas je prijenosna tvrtka u 100%-tnom vlasništvu države i odgovorna je za uvoz, izvoz, trgovinu (veleprodaju), upravljanje prijenosnom mrežom i dispečiranje neovisnih proizvođača i državne NE Paks.

Slovenija

Slovenski EE sektor sastoji se od četiri proizvodne, jedne prijenosne i pet distribucijskih tvrtki. Proizvodnom djelatnošću dominiraju tri veće proizvodne tvrtke s udjelom u ukupnim instaliranim proizvodnim kapacitetima u iznosu od 96%. Najveći proizvođač električne energije u Sloveniji je Holding Slovenske Elektrarne koji obuhvaća Dravske elektrarne Maribor d.o.o., Savske elektrarne Ljubljana d.o.o., Soške elektrarne Nova Gorica d.o.o., TE Brestanica d.o.o., TE Šoštanj d.o.o., Premogovnik Velenje d.d., TDR - Metalurgiju d.d. i HSE Invest d.o.o. Vlasništvo nad Holdingom je 100% državno. Vlasnički model nad drugom proizvodnom tvrtkom, NE Krško podrazumijeva 50%-tno vlasništvo slovenske, a 50%-tno vlasništvo hrvatske države. Ostale proizvodne tvrtke također su u državnom vlasništvu. Industrijska proizvodnja električne energije i HE u vlasništvu privatnih i distribucijskih tvrtki pokrivaju oko 3% ukupne potrošnje u Sloveniji. Prijenosna tvrtka ELES je u 100%-tnom vlasništvu države. Reformom EE sektora u Sloveniji formirano je pet neovisnih regionalnih elektrodistribucijskih tvrtki: Elektro Ljubljana (pokriva prosječno 37% ukupne potrošnje), Elektro Maribor (20%), Elektro Celje (19%), Elektro Primorska (15%) i Elektro Gorenjska (9%). Godine 1998. su te tvrtke registrirane kao dionička društva u vlasništvu države, zaposlenika i različitih fondova [7]. Kao primjer navodi se struktura vlasništva Elektro Ljubljane: 86,5% ima Republika Slovenija, 0,6% bivši, sadašnji i umirovljeni zaposlenici, 1,4% različiti fondovi i 11,5% ostale pravne osobe.

Poljska

Poljska ima najveći instalirani kapacitet proizvodnje električne energije u srednjoj i istočnoj Europi u iznosu 33 000 MW. 97% proizvodnje električne energije ostvaruje se u TE na ugljen što, uz zastarjelost opreme, ima za posljedicu velika izdvajanja za revitalizaciju proizvodnih objekata i zaštitu okoliša. Procijenjene potrebe za revitalizacijom poljskih elektrana i toplana do 2010. godine iznose oko 12 milijardi eura, uz potrebnih dodatnih 8 mlrd. eura za adekvatnu zaštitu okoliša. Potkraj devedesetih godina prošlog stoljeća poljska vlada je objavila plan privatizacije tvrtki u proizvodnoj i distribucijskoj djelatnosti. Također je planirano izuzeće triju velikih elektrana (Belchatów, Turów i Opole) iz procesa privatizacije u cilju zadržavanja državne kontrole nad strateškim izvorima električne energije. Privatizacija

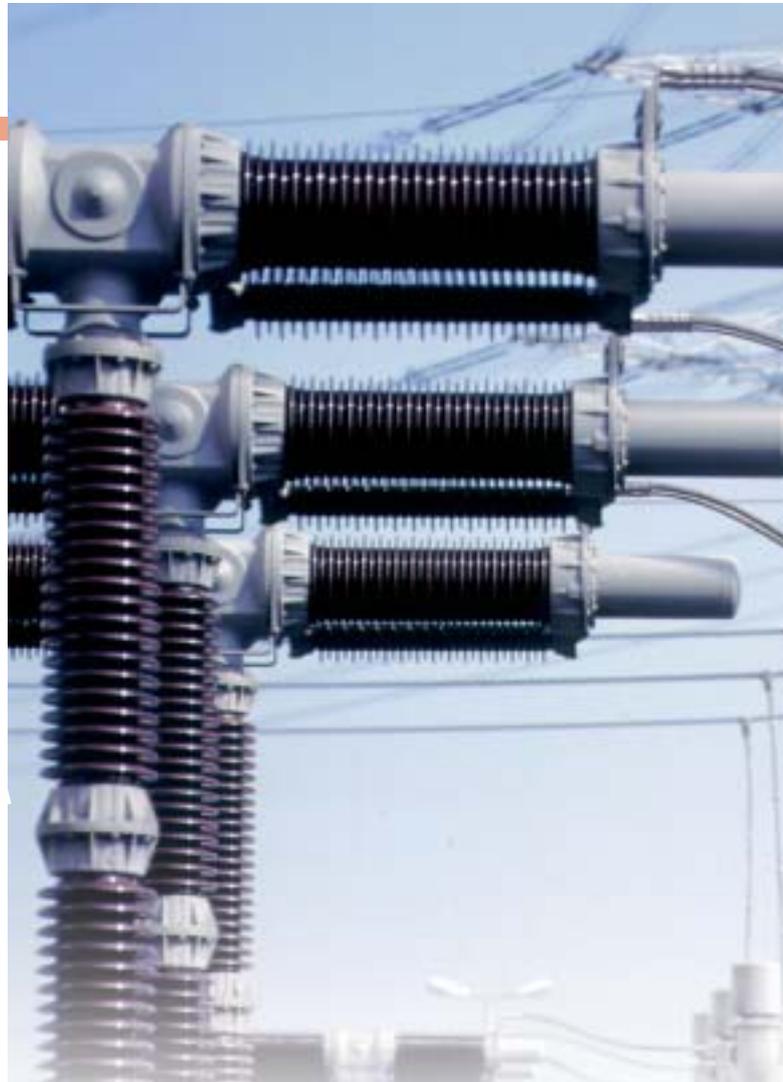
proizvodnih i distribucijskih tvrtki u Poljskoj započela je 1999. godine. U početku procesa paket dionica koji će se privatizirati definiran je na iznos 20 - 30% u privatizaciji dionica proizvodnih i 20 - 25% distribucijskih tvrtki, ali je naknadno to ograničenje povećano. U travnju 2001. poljsko Ministarstvo financija objavilo je listu svih elektroprivrednih tvrtki koje će biti privatizirane. U većini slučajeva privatizacija je inozemnim investitorima bila ograničena na manje od 50% dionica, ali je i to naknadno povećano. Također je najprije planirana privatizacija proizvodnih, a potom i distribucijskih tvrtki. Pri procesu privatizacije distribucijskih tvrtki formirana je skupina od osam tvrtki (Skupina G8) i druga skupina od četiri tvrtke (Skupina G4), koje se prodaju kao jedinstveni entiteti. Također je u dva slučaja predviđena privatizacija dviju elektrana-toplana kao jedinstvenih entiteta. Do 2003. godine su ukupno 24 distribucijske tvrtke i elektrane podijeljene u 11 entiteta pristupile konsolidaciji i pripremi za proces privatizacije. Od toga samo u jednom entitetu (dvije elektrane) privatizirat će se manje od 50%, dok će kod svih ostalih privatiziranih subjekata investitori postati vlasnici više od 50% dionica [9]. Dosadašnji tijek privatizacije Skupine G8 nije uspio jer ponude investitora nisu ispunile očekivanja ponuđača. Obustava privatizacije Skupine G8 osigurala je da 70% distribucijske djelatnosti ostane i dalje u vlasništvu države. Do sada je privatizirano 12 elektrana/toplana te samo dvije distribucijske tvrtke: GZE (53% u vlasništvu Vattenfalla) i STOEN (85% u vlasništvu RWE-a). Neuspjehom posljednjeg kruga privatizacije pojavile su se inicijative o pokretanju konsolidacijskog programa kojim bi se formirale regionalne EE tvrtke koje bi uključivale rudnike, proizvodnu, distribucijsku i opskrbnu djelatnost [10]. Taj su plan čvrsto podržali neki članovi vlade, ali ga je odbio Ured za ukidanje monopola. Konačna odluka o nastavku posljednje faze privatizacije još nije donesena. Poljska prijenosna tvrtka Polskie Sieci Elektroenergetyczne (PSE), osnovana 1990. godine je danas u 100%-tnom vlasništvu države, ali postoje najave privatizacije i dijela te tvrtke.

Litva

Litvanski EE sektor se sastoji od državnih tvrtki i to: tri velika proizvođača (NE Ignalina - 77% ukupne proizvodnje, TE Lithuanian i KTE Vilnius), jedne prijenosne tvrtke i dviju distribucijskih tvrtki (istočne i zapadne) koje su u postupku privatizacije. Značaj litvanskog sustava očituje se velikim proizvodnim kapacitetima koji su tri puta veći od domaćih potreba i za koje su jako zainteresirani inozemni investitori. Nedostatak elektroenergetskog sustava je nepovezanost sa zapadnoeuropskima. Proces privatizacije u EE sektoru je započeo privatizacijom jedne distribucijske tvrtke, dok je privatizacija druge odgođena zbog preniske ponude investitora (estonske tvrtke Eesti Energia) [17].

Latvija

Za razliku od Litve, Latvija je jako ovisna o uvozu energenata. Sve potrebe za plinom, naftom i naftnim derivatima te značajan dio električne energije Latvija uvozi iz susjednih zemalja (Rusije, Estonije i Litve). Uvoz električne energije ovisi o hidrologiji, a može dosegnuti i do 50% ukupnih potreba godišnje. Elektroenergetski sektor je pod kontrolom državne monopolističke tvrtke Latvenergo koja je po vrijednosti imovine i prihodu među 10 najvrjednijih u državi. Još od sredine 90-ih Latvenergo je pripremljen za privatizaciju. Međutim, nakon što je proveden nacionalni referendum o privatizaciji, latvijski parlament je 2000. godine odlučio zaustaviti proces privatizacije Latvenerga do daljnjega. Takvo stanje je nepromijenjeno do danas, a budućnost njezine privatizacije je i dalje neizvjesna.

Estonija

Program privatizacije u Estoniji provodi Fond za privatizaciju koji je ustanovljen 1992. godine. Privatizacija malih i srednjih poduzeća provedena je u potpunosti, dok je postupak privatizacije velikih tvrtki, kao što su energetske, još u tijeku [11]. Pregovori o privatizaciji dviju najvećih elektrana koje su u skopu vertikalne elektroprivredne tvrtke Eesti Energia AS s američkom tvrtkom NRG Energy traju već pet godina [12].

Bugarska

Tijekom 2002. godine u Bugarskoj je privatizirano 13 malih HE ukupne instalirane snage 114 MW [13]. Početkom 2003. godine započinje projekt revitalizacije i modernizacije četiri generatorska bloka (instalirane snage 4 (210 MW) u TE Marica East III s ukupnim troškovima od oko 600 mil. eura. Cjelokupan projekt je osmislila i vodi joint-ventura tvrtka Maritsa East III Power Company AD koja je u vlasništvu tvrtke Entergy Power Holdings Maritsa BV (73% udjela) i bugarske Nacionalne elektroenergetske tvrtke NEK (27% udjela). Entergy Power Holdings Maritsa BV je registrirana u Nizozemskoj i u vlasništvu je tvrtki ENEL Produzione S.p.A. (60%) i Entergy (40%). Prve bugarske elektroprivredne tvrtke koje će pristupiti procesu privatizacije su regionalne elektrodistribucijske tvrtke [14]. Proceduru provođenja privatizacije definirao je Fond za privatizaciju [15] koji je odlučio ponuditi na prodaju 67% dionica svake od ukupno sedam distribucijskih tvrtki i to na način da se one podijele u tri skupine. Prema odluci Fonda od 24. listopada 2003. godine, sve tri skupine (paketa) elektrodistribucijskih tvrtki bit će ponudene na prodaju istodobno. Također je zamišljeno da svaka od tri skupine tvrtki bude prodana različitom ponuđaču. Privođenje kraju navedenog prvog kruga privatizacije distribucijskih tvrtki provedeno je u srpnju 2004. godine, a

najpovoljnije ponude su istakli njemački E.ON, češki ČEZ i austrijski EVN. Na taj je način za ukupan iznos od 693 mil. eura privatizirano 67% udjela u svih sedam elektrodistribucijskih tvrtki u Bugarskoj. Preostalih 33% državnog vlasništva u distribucijskim tvrtkama bit će ponuđeno na prodaju nakon 2008. godine.

Rumunjska

Nekoć vertikalna nacionalna elektroprivredna tvrtka CONEL podijeljena je na nekoliko državnih tvrtki: Transelectrica (obuhvaća djelatnosti prijenosa i operatora prijenosnog sustava), Termoelectrica (djelatnost proizvodnje u TE), Hidroelectrica (djelatnost proizvodnje u HE), Nuclearelectrica (djelatnost proizvodnje u NE Cernavoda) i Electrica (djelatnost distribucije). Rumunjska vlada najavila je privatizaciju energetskog sektora kao jedan od prioriteta u kratkoročnom razdoblju. Konkretno, proces privatizacije energetskog sektora u Rumunjskoj započeo je s nacionalnom naftnom tvrtkom, a u veljači 2004. godine donesene su strateške odluke o privatizaciji EE tvrtki pa je privatizacija distribucijskih tvrtki već započela. Od ukupno osam distribucijskih tvrtki, prve dvije (Banat i Dobrogea) privatizirane su u srpnju 2004. godine (investitor je talijanski ENEL, uz ukupan iznos od 112 mil. eura), a pravila privatizacije drugih dviju distribucijskih tvrtki (Moldova i Oltenia) objavljena su u travnju 2004. Do kraja 2004. godine planira se i privatizacija dva TE-a [16].

Zaključno o privatizaciji EE sektora novih članica i kandidata za EU

Iz svega navedenog općenito se može reći da je proces privatizacije već odavno zahvatio i države koje su 2004. godine pristupile EU-u i zemlje kandidate. Od analiziranih 10 država istočne i jugoistočne Europe koje su upravo pristupile EU-u ili

su kandidati za članstvo, u četiri je privatizacija dijela EE sektora već provedena (Mađarska, Češka, Slovačka, Poljska), u četiri je taj proces u fazi realizacije (Bugarska, Rumunjska, Estonija, Litva), a u dvije još nema konkretnih naznaka privatizacije (Slovenija i Latvija). S obzirom na dinamičnost EE sektora u posljednjem desetljeću u Europi u organizacijskom i u vlasničkom smislu, moguće je očekivati brze promjene zatečenog stanja procesa privatizacije EE sektora u istočnoj i jugoistočnoj Europi. Procesu privatizacije u razmatranim zemljama u pravilu najprije podliježe distributivna, a zatim i proizvodna djelatnost, dok je prijenosna uglavnom izuzeta iz tog postupka (iako postoje naznake privatizacije dijela poljske prijenosne tvrtke PSE) pa ostaje u potpunom državnom vlasništvu. Zbog inertnosti potrošača u promjeni opskrbljivača električne energije strani investitori u tranzicijskim zemljama najviše su zainteresirani za distributivne tvrtke jer se time automatski kupuje i tržište, odnosno djelatnost opskrbe. Na taj način investitori razmjerno brzo vraćaju uložena sredstva koja su redovito niža od očekivanih vrijednosti procijenjenih na početku privatizacijskog postupka (Mađarska, Poljska, Bugarska, Češka). Do sada proveden postupak privatizacije u analiziranim zemljama istočne i jugoistočne Europe dominantno je rezultirao (ili će uskoro rezultirati) prodajom većinskog paketa dionica (bugarske elektrane i distribucije, poljske elektrane i distribucije, mađarske elektrane i distribucije, slovačke elektrane), a u manjem broju slučajeva i manjinskog paketa dionica (češke distribucije, slovačke distribucije). Također je zanimljivo da se proces privatizacije često provodio i prije završenog procesa restrukturiranja (Mađarska, Bugarska, Češka) te da je uglavnom proveden u izrazito kratkom roku. U svim postupcima privatizacije u razmatranim zemljama kao strateški partneri, odnosno glavni investitori očekivano se pojavljuju najmoćnije elektroprivredne tvrtke u Europi (RWE, E.ON, EdF, Electrabel, ENEL itd.). Međutim, u važećem Zakonu o privatizaciji HEP-a iz 2002. godine nije predviđen strateški partner, stoga će biti zanimljivo promatrati proces privatizacije EE sektora u Hrvatskoj.

Literatura:

1. 'Directive 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council Concerning Common Rules for the Internal Market in Electricity and Repealing Directive 96/92/EC, June 2003
2. www.cez.cz
3. www.mac.doc.gov/ceebic/COUNTRYR/Czechr/market/czEnergy2.htm
4. www.themoscowtimes.com/stories/2004/05/20/050.html
5. www.bnpparibas.com/en/news/group.asp?Code=PVOI-5CCAVS
6. www.centrel.org/se.html
7. www.randburg.com/si/elektro.html
8. www.cire.pl/english/es.html
9. www.fe.doe.gov/international/plndover.html
10. www.paneurasian.com/g8.html
11. www.fe.doe.gov/international/estnover.html
12. www.pointcarbon.com/wimages/EST_EIT_20040416_2343.pdf
13. www.nek.bg/cgi-bin/index.cgi?l=2&d=1007
14. www.mac.doc.gov/ceebic/countryr/Bulgaria/MARKET/PrivStElecDisSector.pdf
15. www.mac.doc.gov/ceebic/countryr/Bulgaria/MARKET/eprivatization.htm
16. Ion Lungu (ANRE): 'Key Events and Activities in 2003 through May 2004', 4th Annual Meeting of the Energy Regional Association, Budapest, 19 May 2004.
17. Loretta Kimutyte (NCC of Lithuania): 'Key Events and Activities in 2003 through May 2004', 4th Annual Meeting of the Energy Regional Association, Budapest, 19 May 2004.